

דב לרין

דמות לוחם: חיים ילין

בהיסטוריוגרפיה הסובייטית הוכתר (בשלהי מלחמת־העולם השניה ובתקופה קצרה גם לאחר־מכן) חיים ילין כמנהיגה העליון של המחתרת האנטי־נאצית בניטו קובנה; אצל אנשי המחתרת היהודית וכל אלה אשר מכירים את קורותיה — הוא נחשב כאישיות המרכזית שלה; בפי „עמך“ — יהודים מכל ימות השנה, שהכירוהו אישית או מפי השמועה — הילכו ועדיין מהלכות אגדות על חייו הסוערים ועל פרשת מותו הלזטה ערפל; הסידיו ויריבים פוליטיים כאחד, מרבים להפליג בשבחו כאישיות בעלת שיעור קומה, רב־בוגית, בעלת רצון עז, איש כן ונאמן להשקפותיו שידע לכבד גם את השקפות הוולת.¹

חיים ילין נולד בשנת 1913 בעיירה הליטאית ווילקי, על שפת הנהר ניימאן. אביו — אליעזר ואמו — אסתר־רבקה, היו מורים, שניהלו בית־ספר עברי מודרני בעירייה — אחד הראשונים מסוגו בליטא. הלשון המדוברת בבית היתה עברית. לימים, כשתבית הופך לאידישאי, ממשיכים הבנים, חיים ואחיו מאיר הקשיש מכנו בי"ש שנים, לקרוא להורים: „אמא“, „אבא“. המעבר הות מביית עברי לבית הנאמן לאידיש, וכל הקטור בזה, התרחש בעת מלחמת־העולם הראשונה, כשבני המשפחה שהו בתורה פליטים בעיר וורוֹנְזִי ברוסיה המרכזית. בשנת 1921 חזרת המשפחה לליטא, משתקעת בקובנה והודות לקשריה עם המו"לים בלשון אידיש, הופכת למייבאת ספרים בשפה זו. על יהדות ליטא, של אותן שנים, עוברת תקופה של אוטונומיה לאומית ופריחת תרבותית אשר נותנת את אותותיה גם בהקמת רשת רחבה מאוד של בתי־ספר — בעיקר עבריים — ושל ספריות לרוב. גם נאמני אידיש מפתחים פעולה וזה בעיקר באמצעות ה„קולטור ליגע“ ולאחר־מכן באמצעות „ליבהאבער פון וויסן“. הספרית של משפחת ילין בקובנה, הופכת מרכז לשוחרי הספר ותתרבות האידישאים. האב נעזר בשני בנים — מאיר וחיים, שבדרך זו גם קושרים קשרים רחבים עם הקרובים להם בהשקפה.

רוב ימיו של חיים, החיבור ובעל העניינים הערניות, עברו בין הספרים והציבור הנזקק להם. בשל הנדודים, מבקר הנער בכתב-ספר ברוסית, באידיש (בליטא), ומשום שבאותן שנים לא היתה קיימת גימנסיה בלשון אידיש, הוא משיך את לימודיו באוניברסיטה הליטאית ומקדישם למשפטים וכלכלה. חיים מתבלט בפעילותו החברתית בין בני גילו, בתשומת-הלב ליצירת הספרותית הן של עצמו והן של עמיתיו והוא מקובל כצעיר בעל כשרונות. מודקד גם כשרונו כשחקן חובב. לא בכדי מציין המורה וההיסטוריון ישראל קפלן ש, "הצגה בבית-הספר, בהשתתפותו של חיים ילון, היתה ממש אטרקציה".² לימים, מנצלים הכשרונות האלה לעימות עם מצבים חמורים בפעילות המחתרת. לשירות בצבא הליטאי נפסל חיים, בשל מצב בריאותו שאינו עומד בפני הביקורת של הרופא הצבאי. גופו הצנום, כתפיו הצרות והשקועות ופניו החיוורות — הן הפוסלות אותו. הצעיר מתמסר גם לכתיבת רשימות וביקורת על הצגות תיאטרון. הקופה קצרה, יחסית, הוא פעיל ב, "השומר הצעיר" — נציג. לימים הוא מתקרב והולך לקומוניסטים, כשעלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה וטלחמת-האזרחים בספרד מדרבנים את התהליך הזה. הדבר נותן את אותותיו גם בפעילותו הספרותית. תשומת-הלב מתמקדת במציאות האפורה בשוק ובסדרה, במאבק הקיום הקשה של המעמדות הסובלים ממחסור ובעיקר של הפרעלים. לכל אלה מוקדשות רשימותיו וסיפוריו ביומון, "פאלקסבלאט" ובכתב-יד אחרים באידיש וסגנונו הרגיש והמקורי ביכולת המבע שלו, רוכשים לו מעמד של סופר צעיר המבטיח רבות.

בליטא העצמאית, פעלת המפלגה הקומוניסטית במחתרת. חיים, עוד בטרם התקבל כחבר בה, פעיל ברוחה בעיקר בקרב סטודנטים וטרבה להופיע במיפגשים מסוגים שונים המוקדשים לספרות, ויכוחים וסימפוזיונים. בעילום שם הוא מפרסם מפרי עטו בעתונות המחתרתית של המפלגה. עוד בשנת 1937 משגרים אותו חוגי הסופרים המתקדמים בליטא לקונגרס חתרנותי היהודי הראשון מסוגו המתכנס בפאריס. המיפגש עם אנשי עט שמאליים מרחבי העולם היהודי ועם מתנדבים העומדים להצטרף למלחמת-האזרחים בספרד, מהדקים את קשריו עם השמאל הקיצוני. הוא משתתף באופן קבוע גם בכתב-העת הליגאלי באידיש, "שטראלן" (קרני-אור), שעורכו הוא ג. זימאן — מהפעילים המרכזיים של המפלגה הקומוניסטית הבלתי-ליגאלית. במלחמת-העולם השנייה — נפגשים השניים כשהם פעילים במאבק האנטי-נאצי. לאחר פרוץ המלחמה, ב-1939, מגיעים לבית משפחת ילון גם סופרים יהודים מפולין שנמלטו לליטא. הם מוצאים בביתם אווירה ידידות וחום. חיים, גם כשפעילותו בקרב הקומוניסטים מתגבשת והולכת, שומר על קשרי חברות ורעות עם חבריו ללימודים בגימנסיה העברית, שהם ברובם המכריע ציונים לזרמים השונים.

עם כניסת הצבא האדום לליטא, בקיץ 1940, והפיכתה לאחת הרפובליקות של ברית-המועצות, מתחוללת מהפכה גם ברחוב היהודי. חיים ילון הוא עתה ממלא-מקום ראש הטרסט הליטוגראפי וחולש על תהליך הכנת דברי דפוס בכל הארץ —

שבירתה היא עתה וילנה העיר. הוא גם מתמנה לחבר השופטים בעיר קובנה ויושב בדיונים של אנשי השלטון הקודם. גם בפרק"ומן זה, הקצר מאוד, מוצא לו חיים זמן לסייע לידיד ומכר ואף לא לזנוח את הכתיבה.

עם הפלישה הגרמנית לליטא, מנסים רבבות להימלט לכרית-המועצות. ביניהם גם חיים. היותו יהודי שהיה פעיל במשטר הקומוניסטי — מזוהה הסבר סביר לכך. מעטים מצליחים לעבור את הגבול; רבים נהרגים בהפצצות ואחרים נהרגים על-ידי כנוספות הפורעים והמרצחים הליטאים המחפשים את היהודים עוד בטרם הגיעו הנאצים. מעטים חוזרים בדרכים אכלות לשטח שבשלטון הגרמני. ביניהם — גם חיים ילין.

ביולי 1941 מתחיל השלטון הנאצי בליטא ומכוננת התשומה מבצעת את המכונה „הפתרון הסופי“. בפרוור סלבודקה, הידוע ב„שיבה“ שרכשה לה שם לתפארת ביהדות, מוקם הגיטו אשר אליו מובאים יהודי קובנה — כ-35 אלף במספר בסוף שנה זו, נשארו רק כ-18,000 מהם בחיים. מלבדם קיימים עדיין יהודים בגיטאות וילנה, שאבלי, שוונצ'אן ובעוד כמה מקומות קטנים — ובסך-הכל כ-40 אלף.

חיים ילין מסדר לו דירה חשאית בגיטו של סלבודקה. הוא משנה את שמו לחיים קאדיסון, מצמיח שפם, ולרוב קושר מטפחת על פניו, כמי שחש בשיניו. את מקלטו, ברחוב הבווארים 18, הוא כמעט אינו עוזב. גם הוא וגם חבריו בתחום הפוליטי חוששים מאוד שהבליטים הליטאים, הפועלים לפי הוראות שירותי הבטחון הגרמניים, ירצו „לשים את ידם“ על הקומוניסטים ובעיקר על היהודים שביניהם, אך הם נזהרים גם מיהודים ובראש וראשונה — מבעלי תפקידים במוסדות הגיטו. לימים, נחבדו חששותיהם כלפי בני עמם בגיטו קובנה, שברוך כלל נמנעו בו אנשי האלסטקגראט (היידנראט) מהסגרת יהודים, כולל פושעים מועדים, לידי השלטונות הנאציים. המקשר בין חיים לבין חבריו — הוא אביו לייוער. אך הישיבה בדירה המבודדת וחוסר המעש, נוגדים את אופיו של חיים.² המעשה הראשון שהוא וחבריו מחליטים עליו ומבצעים אותו, הוא הגשת סעד לחברים נתיקים, שהם עתה שכולים ובודדים כשבריאותם מעורערת. הם מטפלים בילדיהם של החברים הנעדרים. לאחר-מכן גוברת ההכרה שיש לעודד צעדים נוספים בדרך העמידה במבחנים והתנגדות. על-מנת להגיע לשלב של מעשים, צריך לדעת מה נעשה גם מחוץ לחומות הגיטו; ולשם זה, צריך להתקשר עם גורמים אחרים ש„בחוץ“. הנסיון הזה להתקשר עם „החוץ“ מקובל כבר על תוגים רחבים בגיטו. לגבי חיים וחבריו — היחידים הבאים בחשבון לקשרים אפקטיביים הם תוגי הקומוניסטים הליטאיים. רובו הגדול, ואולי אף המכריע, של העם הליטאי הוא עויין או אדיש לגבי פעולת מחתרת אנטי-נאצית. המפלגה הקומוניסטית חוסלה למעשה. רוב פעיליה נמלטו או נלכדו והשרידים המעטים שנותרו נהרו מכל קשר מסוכן: סוכנים ופרוברים קאטורים נשתלו ביניהם.

חיים ילין מקבל על עצמו, ללא היסוס, את יצירת הקשר עם „הצד הארצי“. תוך סיכון הוא מסתגל החוצה — אך בביקורו הראשון אין הוא מוצא מחתרת

קומוניסטית כלשהי, אבל הוא מגלה קבוצת אורחים סובייטיים, אנשי המפלגה והמנגנון שלה, שנשארו בליטא מתקופת השלטון הסובייטי בשנים 1940–1941. בסוף 1941, כשלאחר האקציות שורת רגיעה מסוימת בגיטו, הוא מרכיב סביבו חבורת פעילים נוספים, כשהמטרה היא מאבק נגד הנאצים. עובר זמן עד אשר נוצרת מסגרת אירגונית של המחתרת, על כל פרטיה ודיקדוקיה. כך הוקם האירגון האנטי־פאשיסטי בגיטו, חיים ילין נקבע למפקד האירגון, לאחראי על כוח האדם ולמטפל בעניינים המיוחדים — שמסמעותם הן הבעיות העדינות שהמחתרת יפה להן: הקשר עם הקומוניסטים הליטאים (לכשאלה יתגלו) ועם האירגונים הציוניים והאחרים בגיטו עצמו.

שנת 1942 היא „שקטה“, יחסית, בגיטו קובנה. אקציות כמעט ואינן נערכות ומתאפשרת הרחבת המחתרת וגיבושה. תל שיפור ניכר בקשרים עם תאים מחתרתיים ועירים מחוץ לגיטו ועם מיספר ליטאים מתקדמים הנכונים לסייע מעט לגיטו. חיים רואה בנושא הקשר את אחד מתפקידיו הראשיים והוא מקדיש לו מאמצים רבים. כשהמחתרת גדלה ומשכללת את פעולותיה, נרכש מיספר כל־ינסק וחיים חוגר אקרה ואינו נפרד ממנו עוד, לא בניטו ולא מחוצה לו. על זרועו הוא פוגד סרט צבעוני של פועל רכבת ובתור שכזה הוא יוצא אל מחוץ לגיטו ותר אחר קשרים חדשים. קטן הוא מיספר הליטאים שמותר לסמוך עליהם ועוד יותר קטן הוא מיספר הדירות בעיר, שבהן מותר לו להיכנס. הופעתו של יהודי בידרה של לא־יהודי היא דבר נדיר באותם ימים והסכנה הכרוכה בכך ידועה לכול. יוצא מהכלל הוא ביתה של רופאת־העיניים הליטאית הלנה קוטורגינה, אשר בשעתה שיתפה פעולה בתחום בריאות־העם במסגרת האגודה היהודית „אזע“. ביומנה אפשר לקרוא על רגשי הזדעזועתה מהשוואת וגם מחלקם המביש של בני עמה הליטאים בטבח שכניהם היהודים.¹ באחת מפגישותיה עם חיים, היא אומרת לו: „כדי יום אני צופה בעד החלון ביהודים המובלים לעבודות הכפיות, כדי יום אני רושמת ביומני מה קורה ליהודים: זוועות, בלהות יומם ולילה, ועל אף כל זאת — איך אתם מסוגלים לכך?“. „איך אנו מסוגלים?“, עונה לה חיים בשאלה על שאלה, שכן תשובה חד־שמעית אין בפיו, „בעתיד, בפרספקטיבה היסטורית, עוד יתברר לכולם סוד האופטימיות שלנו“. ייתכן ובתשובה זו מעוגן, במודע או שלא במודע, הנצח „ישראל“ שחיים בודאי ווכר אותו כגירסא דינקותא. העובדה שהוא פתח קומוניסט פעיל, אינה מפריעה לו, כנראה, לתת מבע לביטויים דומים בהזדמנויות שונות ולהביך לא אחת את חבריו ואת אלה שהוא קשר קשרים איתם. חרף מנהגותו המוכרת, מתגלעים גם חילוקי־דעות בינו לבין חבריו. כך, למשל, הם סבורים שאין הוא צריך לסכן עצמו בביקורים בעיר העוינת, וכי תפקיד זה יכול להתבצע על־ידי אחרים. אך אין חבריו יכולים לעמוד בפני התלהבותו ולהיטותו בכל אשר הוא עושה ומסכן עצמו. הוא מצליח — כמו ידיו — להגניב נשק לגיטו ומדביק את חבריו בהתלהבות הנצחון שלו על מיבצעו המוצלח והחשוב.

מפלת הגרמנים בסטאלינגראד, המרד בגיטו וארשה — מתסיסים את הגורע היהודי בגיטו קובנה. גובר הלחץ גם באירגונים שהתרכזו בפעולה תרבותית

ועיונית — למעשי התנגדות שבפועל ולהצטרפות לפרטיזנים. האירגון הציוני „מצוק“, אליז שייכים ותיקי התנועה מכל המפלגות וכן אישים אחרים במשטרה היהודית של הגיטו ובוועד זקני העדה (היודנראט, או האָלטסקנראט), לא זו בלבד שאוהדים את ההתפתחות הזאת, אלא גם נרתמים לעזרה. תרמה לשינוי זה לא במעט השליחת הפולניה מווארשה אירגה אדמוביץ ששיתפה מאוד פעולה עם „השומר הצעיר“, היא הגיעה לגיטו קובנה מווילנה ומווארשה והביאה אתה את דבר ההתארגנות והמרד. במחסני המחתרת, בגיטו קובנה, כבר מצוי מלאי ניכר של נשק, בעיקר אקדחים ורימונים. הוא הוברח על ידי חברים שונים, בחירוף נפש, על גופם. מבלי להרפות מן החיפושים אחר קשרים מחוץ לגיטו, מנסים להגיע במישרין לפרטיזנים. וחלילה סיור מזויינת נשלחת למקומות בהם אמורים להיות פרטיזנים. העצבנות בגיטו גוברת עם השמועות על חיסול גיטו וילנה ועל התוכנית להעברת שארית היהודים מגיטו קובנה למחנות ריכוז. רבים מבני הנוער רוכשים נשק בדרכים פרטיות ומנסים להגיע אל הפרטיזנים, ואילו צמרת תנועת המחתרת, המונה כבר אִיראלו מאות צעירים מכל תורמים, אין לה פתרון.

בשלהי הקיץ של 1943, מגיעה ידיעה שמחוללת מיפנה גורלי בפעולת המחתרת וביציאתה אל היערות. יום אחד הופיע שליח ובידו פתק כתוב איריש, החתום באות ג. שעליו למסור ל„סופר חיים יליץ“. לאחר תקירה הסתבר שאת הפתק כתבה, כנראה, גסיה גלאזר, קומוניסטית, ששנים רבות היתה כלואה בעוון פעילות בלתי־חוקית. בפתק מובעת הבקשה ליצור קשר עם איש מוסמך מטעם המחתרת הגיטו וזה כדי להעביר לו מידע והנחיות בשמם של בעלת החתימה, שהיא עתה צנחנית הפועלת באזור וילנה. התפקיד הוטל, כמובן, על חיים, שלאחר תרפתקאות מרובות מצליח לעבור את המחסומים של אורך 90 ק"מ עד לוויילנה ועד לפגישה עם גסיה, ששמה במחתרת הוא עתה אלבינה. היא עצמה הצליחה, עם עוד יהודים, להימלט עם פלישת הנאצים לברית־המועצות. שם היא מתנדבת לדיכוייה הליטאית בצבא האדום, עוברת קורס צנחנות וחבלה ומוחדרת לליטא לביצוע פעולות חבלה והסברה פוליטית. בפגישה עם אלבינה, נמסרת לחיים ההזמנה, לה ציפה מאוד, אל אחד מבסיסי הפרטיזנים במזרחה של ליטא. למחרת, יוצאים השניים ליערות רודניקי — לבסיס הפרטיזנים. ביער זה, המשתרע כ־30 ק"מ דרומית לוויילנה, ואשר בחלקו אינו עביר בשל הביצות הטובעניות והצמחייה העבותה, ההבססו ראשוני הפרטיזנים הליטאים והרוסים. בחלקם אלה הם צנחנים ובחלקם שבויי מלחמה שברחו מהשבי של הנאצים. בינתיים, אין מספרם רב. אך המקום כבר מכונה „ארץ הפרטיזנים“. לימים, אכן יהיה איזור זה מקום ריכוז ניכר של פרטיזנים וביניהם יהודים מהגיטאות וילנה וקובנה.

שבועיים שווה חיים בבסיס זה, כשהוא מקבל רשות להשתתף במיספר מיבצעים. הית זה מעין קורס מזורז בלחימה פרטיזנית ובחיי החברה שלהם. לאחר־מכן הוא חוזר עם אלבינה, בדרכים נפרדות, לגיטו — ומיד מתפשטת הידיעה על כך בין חבריו, הצובאים על פתחו לקבל את הבשורה. להוציא סיפורים מרתקים, אין חיים יכול להציג תוכנית פעולה על דעת עצמו: מעתה, כפוף הוא לאיסטראטגיה המדינית והצבאית של מרכז המפלגה הקומוניסטית במוסקבה. מרכז זה מיוצג בליטא על ידי

מיספר צנהנים וביניהם אלבינה, צנהנית אמיצה זו, התחדרת לגיטו, מעניקה עתה לאירגון האנטי־פאשיסטי בגיטו מעמד מוכר על־ידי המוסדות הסובייטיים, כביטוי להערכה ולהכרה, מקבל חיים מאלבינה את אקדחת־היא ובאותה הזדמנות הוא מצורף רשמית כחבר למפלגה הקומוניסטית. בדיונים המעשיים לקראת העתיד, מצויה על הפרק הבעיה הכאובה והדוחקת של הוצאת צעירים מהגיטו והצטרפותם לפרטיזנים. זה מזמן שוויתרו על האפשרות של הגנה על הגיטו כאל דבר רציני, אלבינה מעודדת במיוחד מגמה זו של הצטרפות לפרטיזנים. יחסה של אלבינה אל חיים ילין, הוא כיהם של קומיסאר פוליטי אל מפקד צבאי, באווירה זו, מתקבלת החצעה על מיבצע „אוגוסטובה“; דחינו: לשלוח את פעילי האירגון המחתרתי שבגיטו למרחק של כ־150 ק"מ, לירכתי דרום־מערבה של ליטא (בגבול עם פרוסיה ופולין) — אל יערות אוגוסטובה. שם יקום בסיס פרטיזני־סובייטי בסיוע של פרטיזנים סובייטיים.

המסע נכשל² והדבר מעורר הדים קשים הן באירגונים השונים והן במסגרות הפוליטיות. ידומי המסע, חיים בתוכם, מואשמים בהרפתקנות. הומכיו הם עתה במבוכה, גם חבריו הקרובים נעשים עתה ביקורתיים יותר. הלכי־הרוח ניוונים מיאוש ואכזבה. נוצר משבר של אָמוֹן; וסכנת ההתפוררות היא מוחשית למדי, אם לא תימצא אלטרנאטיבה קונסטרוקטיבית לפעילות האירגון. שוב מופנות העיניים אל האישיות המרכזית — אל חיים ילין. הוא מרכו את כל מרצו להידוש הקטר עם היער ולמצוא יעד למאות אנשי המחתרת המאומנים והמצויידים ליציאה. אלה מצפים בכליון־עיניים לאות כי יינתן. יותר מתמיד רוצה עתה חיים להצליח. מיספר משימות מרכזות עתה את כל פעילותו: מציאת נהג ומשאית שיביא את האנשים ליעד; רכישת נשק וציוד אישי; תיאום הזמנים של היציאה עם היער ועם מוסדות הגיטו כאחד. הוא חש אחריות לגבי האנשים המצפים ועוסק בהכנות שטרם התנסה בשכמותן. מדי פעם מתעוררים חילוקי־דעות עם אנשי האַלטסקגראט, וזה חרף תמיכתם במחתרת. חיים מגייס את כל כוח השיכנוע המצוי בו ואת קסמו האישי. קשריו עם „החוף“, ובמיוחד עם המערך הפרטיזני „המסתורי“ שבמזרח ליטא, היקנו לו עוצמה וכוח מיסדה רב. הוא פופולארי בגיטו ואישיות רצויה בכל מקום בגיטו. על מעללי מתהלכים סיפורים שונים. הודות לכל אלה, הוא מצליח לסיים את המשא־והמתן המייגע עם החוגים הציוניים בגיטו בדבר ההרכב היחסי הנאות מבחינה מפלגתית של היוצאים ליעד. אין לשכוח שסמכויותיו היו מוגבלות, באשר הוא שימש למעשה ובעיקר כנציג הפיקוד הפרטיזני ביער. לעתים קרובות עליו לעמוד בפני הלחץ של שני הצדדים. הוא זוכר את הידיים והחברים הטובים מהימים בהם למד אֶתם בבית־הספר העברי ואינו מתכחש לכל המשותף ביניהם. עובדה זו תרמה, ללא ספק, לשיתוף־הפעולה המבורך בגיטו בין המחתרת לבין האַלטסקגראט. גרישה שפר, עתה חבר קיבוץ אילון, שיצא אז ליער, מספר, שכאשר נפרד מחיים בשער הגיטו, בירך אותו זה בברכה „להתראות בארץ“ (ישראל). כל החכנות ליציאה נעשו בידי חיים עצמו, שדאג לכל פרט ופרט.

בינתיים הגיעו שמורות לא טובות מהיער. סיפרו שהאנטישמיות גוברת, ומאידך התאונן הפיקוד של הפרטיזנים על כמות הנשק הלא־כשיר שהבחורים

מביאים עמם מתניטו. כאשר הגיעה ליער אחת הקבוצות, אמר הקומיסאר של הגדוד: „אילו בא לכאן עכשיו ולאדאס (שמו המחתרתי של חיים ילון), הייתי יורה בו ברבמקום! מדוע הוא שולח אלינו אנשים ללא נשק, האם כדי להיחבא כאן?“. באותם ימים עצמם, קלטו ביער נמלטים מן השבי הגרמני וכן ליטאים סתם — ללא נשק, לא היתה ברירה אחרת אלא ליישר את ההדורים בין הגיטו לבין הפיקוד של הפרטיזנים, כדי לא לשרוף את הגשרים אשר הוקמו.

בראשית 1944 יוצא חיים שוב ליער, אך הפעם בלב כבד. אין זה ביקור נעים ועליו להסדיר דברים שונים. הוא התקבל בהסתייגות צוננת ובקושי ניתן לו להיכנס למחנה הפרטיזנים מקובנה. לעומת זאת, פגישתו עם פקודיו היהודים, אותם ליווה ליער, הופכת לחוויה: הם מתגודדים סביבו מלאי הערצת, לוחצים ידיו בחמימות וכמהים לשמוע את אשר בפיו. עבורם — הוא מקור לגאווה, וכך מתארת הלוותמת טרה אפשטיין את הפגישה עם חיים, בלילה, בגדוד הפרטיזנים „בעד המולדת“: „העירו אותנו ואמרו שהגיע אורח נכבד למטה וצריך להכין אוכל חם. חסית היתה אחראית לאוכל של המטה. כשנכנסנו ראינו שליד השולחן ישב בחור עם „קאסקי“, באדרת כבשים והגור הגורה. שפמו היה צהוב. העמדנו את האוכל על השולחן ומיד כשהסתכלתי בו, התחלתי ממש לרעד: אני רואה שזה פרצוף שמאוד מוכר לי. לא יכולתי לדבר אתו ולשאל לזהותו, אבל כשיצאתי אמרתי שאני מכירה את הבחור הזה, הוא היה חבר שלי בנצ"ח (גרע צופי חלוצי) והוא בודאי בא מגיטו קובנה. לא יצאו מיספר דקות ואני שומעת שקוראים לי באידיש: „מירדלאך, קומט אהער ו' (בנות, באנה הנה ו')“. הוא ניגש אלי ואמר: „שרה'קה וזכרת אותי?“. אני אומרת: „כן, אתה חייס'“. הוא שאל אותנו על המצב אצלנו ואיך מתייחסים אלינו. האם מצויים כאן הרבה יהודים ומתי הנעתה הנה. שאל — וחזר לתדר השני. למחרת בבוקר, הוא בא אלינו ל„מלנקה" וסיפר לנו על הגיטו ואמר שהוא חזר לשם וישוב ליער בעוד שבועיים. זאת היתה הפעם האחרונה שראיתיו“.

ביקורו מכה גלים גם בלבותיהם של פרטיזנים יהודים מגדודים אחרים שבסביבה. יש ומנסים לחטוף אתו שיחה ביחידות ו„שופכים לפניו את הלב“ המתפלץ מבענועים או מרגשות אשמה לגבי בני משפחה שהותירו בגיטו ועוד. אנשי וילנה מכירים אותו מתקופת פעילותו כטרוסט הליטווגרפיה. הפגישות אתו חטופות, מקריות, אך מרגשות. גם יהודים שלא הכירוהו קודם לכן, זוכרים עד היום את הרושם העז שהשאירו ביקוריו ביער של האיס המשופם מקובנה, שכינהו ולאדאס. תחת שם ליטאי מובהק זה, נתגלה לפתע יהודי חם וגאה מאוד.

הנסיה לפשוט צורה, ללבוש צורה ולהפתיע את הזולת, היתה טבועה בו עוד מהימים בהם הוכיח את כשרונו בהצגות בהן נטל חלק. עתה הפכה נטייתו זו לטבע שני, והיא עמדה לו במצבים קשים ומסובכים. הוא מגיע בשלום חזרה לקובנה. אך — לא לעולם חוסן. ביום מר ונמהר אחד — נפל חיים ילון, והוא כבן 31 בלבד. אנשי בטחון נאציים, שכפי הנראה עקבו אחריו זמן רב, ארבו לו ברחוב המרכזי של קובנה ולכדוהו לאחר קרב יריות ומירדף.

על נסיבות מותו מהלכות שמועות שונות. לחיים היה ברור שמדי הגסטאפו אין חוזרים עוד. עליו להסתיר בכל מחיר את זהותו האמיתית — אחרת יפעילו

הגרמנים את שיטת הצונש הקולקטיבי ו, בעוון היחיד, ירצחו את הרבים. הנאצים מנסים לסחוט ממנו הודאות וידיעות באמצעות עינויים ופיתויים שונים. הוא חוזר וטרען בפניהם, שאין לו כל שייכות לגיטו, והוא אינו אלא צנתן סובייטי בשם גרמן, שנשלח מרוסיה. כשרון המשחק עוזר לו גם במסיבות אלו וחוקריו מאבדים מבטחונם. עלימנט לשכנעם שהוא דובר אמת, עליו להביא בפניהם הוכחה ניצחת. כיוון שהוא מניח, ובצדק, שלגסטאסר ידועים כבר פרטים שונים, הוא מגלה להם טפח, עלימנט להוכיח את אמיתות עדותו בפניהם ומכסה טפחיים.¹⁰ לא ידוע עד היום, מה קרה לאשורו. ברור הוא, שחוקריו לא הצליחו להציל ממנו דבר וחצי דבר על הגיטו או המחנתרת. עובדה היא, שאף אחד מהבריו במחתרת לא נאסר לאחר שחיים נלכד. 6 שבועות היה חיים ילין בידי הנאצים וכנראה אלה לא השכילו להוציא מפיו דבר אשר יוכיח את זהותו האמיתית. כנראה, שבחדש מאי שנת 1944, הם ירו בו בפוגאר — גיא ההריגה של יהודי וילנה.

כך נפל האיש, שבצדק מקובל כמפקדו של האירגון היהודי הלוחם בגיטו קובנה. הוא הצליח להוציא כ-300 איש ליער וביניהם לוחמים לתפארת. לא קטן הוא מיספרם של אלה שהוא עמד לימינם בעת צרה וסכנה. כמובן, שהיו לו גם נקודות תורפה — אך אלו התאזנו עליידי סגולותיו, כישוריו, מסירותו ונאמנותו. הוא היה מאלה, אשר מסוגלים להתעלות בימי מיכחן ובנסיבות ובתנאים בהם נבחנו הצביון והיחיד כאחד. מקומם בין אנשי הדור הצעיר תחת השלטון הנאצי, אשר בתקופה שאין דוגמתה בקורות עמנו ועמים אחרים — היו למנהיגים וחלופה, מבחינות שונות ובעלות ערך היסטורי עצום, את המבחינים הוותיקים שמלפני מלחמת העולם השנייה.

גורמים במפלגה הקומוניסטית ובמוסדות הסובייטיים הטילו בפרק זמן מסויים דופי באישים יהודים שונים, שהיו מעמדי התווך של המאבק נגד הנאצים. גם חיים ילין נמנה עליהם. עד היום, סוצנע שמו והוא נזכר רק בצינעה יתירה.¹¹ הבריו, ידידיו, הניכיו ופקודיו של חיים ילין אשר שרדו בחיים, מעלים את זכרו בהערצה ורואים בו את אחד הדגולים שעמדו לנו באותה תקופה איומה מכל.

הערות

1. ראה: י. גרנטשין ומ. כהנוביץ, לקסיקון חבורה — „פרטיגנים ולוחמי מחתרת באזורים המערביים של ברית המועצות“, כרך א', ירושלים, תשכ"ה, ע"פ 181—182.
2. ישראל קפלן, „בד און ביקס“, מתוך הספר: נעשליידר, הל-אביב, 1970, עמ' 100.
3. תיאור מפורט על פעילותו של חיים ילין בתקופה זו ולאחר-כך, מובא בספרם של (אחיו) ס. יעליג (חברו הקרוב) ד. געלפער, פארישיזאנטר פון קאזנאסער נקטא, מאסקווע, 1948, ע"פ 26 ואילך.
4. ראה: הלנה קוטורגיינה, „יומן קובנה 1941—1942“, חירגם לוי דרור, ילקוט מורשת י"ו (1974), ע"פ 31—72.

דמות לוחם: תיים ילין

5. מתוך כ"100 משהתפר המסע, רק 2 בלבד הגיעו ליצר, כ"40 נלכדו בידי שלטונות הבטחון הליטאי וחלק הוצא להורג. פרטים ראה: צבי א. בראון ודב לוי, תולדותיה של מחתרת, הארגון הפרטיזני הלוחם של יהודי גיטו קובנה במלחמת העולם השנייה, פרק ח', עמ' 129.
6. עדותו של צבי (גרישה) שפר, ארכיון "יד ושם", E-17, עמ' 14.
7. לפי עדותה של רבקה גורדון, ארכיון "יד ושם", E-17, עמ' 15, ומובא בתולדותיה של מחתרת (כנ"ל), עמ' 200.
8. עדותה של שרה בראונר-אפשטיין, ארכיון המכון ליהדות ומגו, 12/158, ע"פ 51-53.
9. חיים לור, חורבן ומיד, תל-אביב, 1950, עמ' 252.
10. ראה: י. גאר, איטקום פון אירישער קאמנע, מינבען, ע"פ 227-228.
11. דב לוי, "השתקפות מאבקה של קהילה יהודית ובילגולו של ספר סובייטי", ילקוט מדרשת י"ג, ע"פ 180-182.

- **"Penetration of Nazi Antisemitic Ideology and its impact on Polish Antisemitism"** by Josef Te'eni, explains how the Catholic religious antisemitism in Poland gained momentum under the influence of Nazi racist theories.
- **"6 Days in the Month of July 1944 in Hungary"** by Zvi Erez tells of what happened in Budapest when the armed forces of the Axis satellites intervened in order to prevent — by force, if necessary — the deportation of Jews. This late attempt was made by the Regent of Hungary, Admiral Horthy.

Contemporary Neo-Nazi Literature

- **"Review of Neo-Nazi Literature"**, by Herman Langbein, deals with publications influenced by Nazi heirs and heritage and aimed at falsifying, belittling and explaining away what the Nazis did to our people during the second world war. All this upon the strength of so-called new research or on arbitrary changes of long known facts.

Personalities

- **"Portrait of a Fighter"** by Dr. Dov Levin tries to bring alive the character of Chaim Yellin, one of the leaders of the Jewish underground in the ghetto of Kovno who fell while trying to get Jewish fighters to act in the forests.

Books

- **"Lebensborn" ("The Source of Life")** by Yehuda Tubin reviews a book by Marc Hillel (in French) **"In the Name of Race"**, that deals with one of the projects of the Nazi regime, whose real nature the lawyers for the defence managed to hide and obliterate even at the Nuremberg trials.